

Başlık : Rusya'da İşgücü Piyasasında Temel Eğilimler ve Fiyat Uyumu
Title : Main Trends and Price Adjustment in Russian Labour Market
Заголовок : Основные тенденции на рынке труда в России и ценовое регулирование

Yazarlar / Authors / Автор : Yılmaz AYDIN
ORCID ID : [0000-0003-4297-4228](https://orcid.org/0000-0003-4297-4228)

Bu makaleye atf için / To cite this article / Ссылка на статью : Yılmaz Aydın, Rusya'da İşgücü Piyasasında Temel Eğilimler ve Fiyat Uyumu, *Türkiye Rusya Araştırmaları Dergisi* 4 (2020): 163-192.

DOI : [10.48068/trad.837303](https://doi.org/10.48068/trad.837303)

Makale Türü / Type of Article / Тип статьи : Araştırma Makalesi
Research Article
Научно-исследовательская статья

Geliş Tarihi / Received / Поступила : 07.12.2020

Kabul Tarihi / Accepted / Принята к публикации : 28.12.2020

Yaın Tarihi / Published / Опубликовано : 31.12.2020

Yazar: Yılmaz AYDIN*

Rusya'da İşgücü Piyasasında Temel Eğilimler ve Fiyat Uyumu

Öz: Keynesyen yaklaşım, makroekonomik şokların miktar uyumu ile dengeye geleceğini ileri sürerken, Klasik-neoklasik modellerde uyumun fiyat üzerinden gerçekleşeceği savunulmaktadır. Klasik-neoklasik iktisatçılara göre rekabetçi piyasalarda fiyatların yeterince esnek olması dengenin sürdürülmesi için gerekli ve yeterli koşulu sağlamaktadır. Reel ücretlerin esnekliğinin artırılması ve işgücü piyasasında kurumsal düzenlemelerin buna uygun biçimde gerçekleştirilmesi, işgücü piyasasında istikrarın sağlanması için temel politika önerisi olarak kabul edilmektedir. İşgücü piyasasında ücret esnekliği, Keynesyen yaklaşımın gözden düştüğü 1980'li yıllardan başından itibaren yoğun biçimde tartışılmaya başlanmış ve geniş çevrelerde kabul görmüştür. Bu dönemde IMF ve Dünya Bankası destekli yapısal uyum programlarının da vazgeçilmez unsuru haline gelen ücret esnekliği, Rusya'da da planlı ekonomiden piyasa ekonomisine geçişin ilk yıllarından itibaren uygulamaya konulmuştur. Rusya, 1990'lı yıllarda, aynı süreci yaşayan tüm Orta ve Doğu Avrupa Ülkeleri gibi önemli ve uzun süreli resesyonlara maruz kalmıştır. Bu ülkelerde yaşanan makroekonomik şoklar işgücü piyasasında istihdamın azalmasına ve işsizliğin önemli boyutlarda artışına yol açarken Rusya'da işgücü piyasasında böyle bir durum gözlemlenmemiştir. Başka bir deyişle, Rusya'da işgücü piyasasında şoklar karşısında ayarlama, bu ülkelerde olduğu gibi, istihdam ve işsizlik üzerinden değil, reel ücretler üzerinden gerçekleşmiştir. Bu dönemde görece istikrarlı istihdam ve düşük reel ücretler Rusya işgücü piyasasının karakteristik özelliği olarak karşımıza çıkmaktadır. Burada karakterize edilen Rusya işgücü piyasası modelinin 2000 sonrasında da aynı şekilde uygulandığı görülmektedir. 2000-2019 arasında yaşanan makroekonomik şoklar karşısında istihdam, çalışma saatleri veya işsizlik kayda değer bir tepki vermemiş, buna karşılık reel ücretler hızlı bir şekilde uyum sağlamıştır. Reel ücretlerin esnekliği sayesinde, talep şokları karşısında işgücü piyasasında toplu işten çıkarmalara gerek kalmamış, istihdam düzeyinde istikrar sağlanmıştır. Aynı süreçte işsizlik oranının da istikrarlı bir şekilde azaldığı ve neredeyse doğal düzenine ulaştığı görülmektedir. Ancak işgücü piyasasında istikrarı sağlayan ücret esnekliği, düşük ücretli işlerin yaygınlaşmasına yol açmış ve böylece gelir dağılımında eşitsizliğin artmasına yol açan en önemli faktörlerden biri haline gelmiştir. Bu bağlamda, OECD ülkelerine kıyasla yüksek istihdam ve düşük işsizlik oranlarına sahip Rusya'da gerek asgari ücretler, gerekse asgari ücretlerin ortalama ücretlere oranı OECD ortalamasının oldukça altında kalmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Rusya ekonomisi, işgücü piyasası, ücret esnekliği, istihdam, gelir dağılımı.

Main Trends and Price Adjustment in Russian Labor Market

Abstract: While Keynesian models suggest that macroeconomic shocks will be regulated by quantity adaptation, in classical-neoclassical models, it is argued that adjustment will occur over price. According to classical-neoclassical economists, the flexibility of prices in competitive markets provides the necessary and sufficient condition for maintaining the balance. In this sense, realizing institutional arrangements for flexibility are the main policy suggestions for stability in the labor market. Since the early 1980s when the Keynesian approach was discredited, wage flexibility has been discussed extensively and has been widely accepted. Wage flexibility, which

* Dr. Öğr. Üyesi, Nişantaşı Üniversitesi, İ.İ.B.F., Ekonomi Bölümü, E-mail: yilmaz.aydin@nisantasi.edu.tr, ORCID ID: [0000-0003-4297-4228](https://orcid.org/0000-0003-4297-4228), DOI: [10.48068/trad.837303](https://doi.org/10.48068/trad.837303).

has become an important element of structural adjustment programs supported by the IMF and the World Bank, has been put into practice in Russia since the first years of the transition from a planned economy to the market economy. In the first phase of the transition, the economy in Russia experienced long and severe depressions like all Central and Eastern European Countries. While the macroeconomic shocks experienced in these countries caused a decrease in employment and a significant increase in unemployment, such a situation was not observed in the labor market in Russia. In other words, the adjustment in the labor market in Russia was based on real wages, not on employment and unemployment, as in these countries. During this period, relatively stable employment and low real wages are the main features of the Russian labor market. It is seen that the Russian labor market model characterized here was applied in the same way after 2000 as well. Employment, working hours or unemployment did not react significantly to macroeconomic shocks between 2000 and 2019, while real wages quickly adjusted. Thanks to the flexibility of real wages, there was no need for layoffs because of demand shocks, and stability was achieved at the employment level. In the same period, the unemployment rate decreased steadily and reached almost its natural rate. However, wage flexibility, which provides stability in the labor market, has led to an increase in low-wage jobs and thus has become one of the most important factors leading to an increase in income inequality. Russia has relatively high employment and low unemployment rates compared to the OECD countries. However, both the absolute value of minimum wages and the ratio of minimum wages to average wages are far below the OECD average.

Keywords: Russian economy, labor market, wage flexibility, employment, income distribution.

Основные тенденции на рынке труда в России и ценовое регулирование

Аннотация: Кейнсианский подход утверждает, что макроэкономические шоки уравновешиваются через денежное регулирование. В классических-неоклассических экономических моделях предполагается, что корректировка происходит за счет гибкости цен на конкурентных рынках, что и обеспечивает необходимое и достаточное условие для поддержания баланса. В этом смысле реализация институциональных мероприятий для осуществления гибкости является основным политическим предложением по обеспечению стабильности на рынке труда. Гибкость заработной платы на рынке труда широко обсуждалась с начала 1980-х годов, когда кейнсианский подход был дискредитирован, и получила широкое признание. Это стало неотъемлемым элементом поддерживаемых МВФ и Всемирным банком программ структурной перестройки в этот период и применялось в России с первых лет перехода от плановой экономики к рыночной. В 1990-е годы Россия пережила значительный и продолжительный спад, как и все страны Центральной и Восточной Европы. В этих странах испытанные макроэкономические потрясения привели к сокращению занятости и значительному увеличению безработицы, тогда как на рынке труда в России подобной ситуации не наблюдалось. Другими словами, корректировка на рынке труда в России была основана на реальной заработной плате, а не на занятости и безработице, как в странах Центральной и Восточной Европы. В этот период для российского рынка труда характерны относительно стабильная занятость и низкая реальная заработная плата. Видно, что охарактеризованная здесь модель российского рынка труда аналогичным образом использовалась и после 2000 года. Занятость, рабочее время или безработица существенно не отреагировали на макроэкономические шоки в период с 2000 по 2019 год, тогда как реальная заработная плата быстро скорректировалась. Благодаря гибкости заработной платы отпала

необходимость в коллективных увольнениях на рынке труда из-за падения спроса и была достигнута стабильность на уровне занятости. В тот же период видно, что уровень безработицы неуклонно снижался и почти достиг своего естественного уровня. Однако гибкость заработной платы, обеспечивавшая стабильность на рынке труда, привела к увеличению числа низкооплачиваемых рабочих мест и стала одним из наиболее важных факторов, ведущих к усилению неравенства доходов. Таким образом, в России, с одной стороны, высокий уровень занятости и низкий уровень безработицы по сравнению со странами Организации экономического сотрудничества и развития (ОЭСР), с другой — абсолютное значение минимальной заработной платы, а также отношение минимальной к средней заработной плате, значительно ниже среднего показателя по ОЭСР.

Ключевые слова: Российская экономика, рынок труда, гибкость заработной платы, занятость, распределение доходов.

Giriş

Rusya'da, piyasa ekonomisine geçişin yaşandığı 1990'lı yıllar, önemli boyutlarda makroekonomik şokların yaşandığı ve uzun resesyon süreçlerinin görüldüğü dönem olmuştur. Bařta ulusal gelir olmak üzere tüm makroekonomik değişkenler, gerek 1980'li yılların sonuna doğru uygulamaya konulan perestroyka ve glasnost dönemlerine gerekse planlı ekonominin yaşandığı Sovyetler Birlięinin son 20-30 yıllık dönemine kıyasla bozulma göstermiştir. 1990'lı yılların hemen başında Sovyetler Birlięi'nin resmi olarak dağılması sonucunda Rusya Federasyonu olarak adlandırılan yeni siyasal rejim, Rusya tarihinde ancak savaş dönemi ile kıyaslanabilir bir istikrarsızlık ve yoksulluk ile karşı karşıya kalmıştır. Yařanan şoklar ve uzun süreli durgunlukların beraberinde getirdiği gelir dağılımı bozukluğu ve yoksulluğun derecesi ile kıyaslandığında işgücü piyasasında yaşanan istikrarsızlıklar oldukça ılımlı sayılabilir düzeyde kalmıştır. İstihdam düzeyinde dramatik düşüşler veya işsizlik hacminde kayda değer artışların yaşanacağına ilişkin beklentiler gerçekleşmemiş; aksine görece istikrarlı ve yüksek istihdam ile normal sayılacak bir işsizlik gözlemlenmiştir. Ancak reel ücretlerin son derece istikrarsız, inişli çıkışlı bir seyir izlediği görülmektedir. Bařka bir deyişe, konjonktürel dalgalanmalar karşısında, işgücü piyasasında uyum, miktar üzerinden değil, yoksulluk ve gelir eşişsizliğine yol ačan fiyat üzerinden sağlanmışır. şoklar karşısında esnek fiyatların tepki verdiğini ve böylece denge miktarının değişmeyeceğini savunan modeller, fiyat uyumlu modeller olarak adlandırılır. Ortodoks iktisat veya aynı anlama gelmek üzere Klasik-neoklasik iktisatçılara göre, fiyat uyumunun gerçekleşmesi için gerekli fiyat esnekliği, piyasalarda istikrarın sağlanması için gerekli ve yeterli koşulu sağlamayacaktır. Bu bağlamda, yapılması gereken piyasalarda rekabet koşullarının sağlanması, yani fiyatların serbestçe belirlenmesini kısıtlayan her türlü kurumsal düzenlemelerin kaldırılması ya da en aza indirilmesidir. Buna

karşılık, heterodoks iktisat veya benzer anlamda Keynesyen yaklaşımlar yaşanan şoklar karşısında, miktar ayarlamaları ile yeni duruma uyum sağlamaya çalışılacağını ileri sürmektedirler. Rusya'da, 1990'lı yıllarda olduğu gibi, 2000 sonrası dönemde de yaşanan iktisadi krizler ve konjonktürel dalgalanmalara işgücü piyasasında istihdam yerine reel ücretler tepki vermeye devam etmiştir. Başka bir ifadeyle, piyasa ekonomisine geçiş döneminde uygulamaya konulan 'Rus işgücü modeli' sayesinde, 2000 sonrasında da yaşanan krizlere rağmen, özellikle 2008 finansal krizi ve 2015 Ukrayna krizine rağmen, yüksek istihdam-düşük işsizlik bir eğilim olarak varlığını sürdürmeye devam etmiştir. Ancak düşük, istikrarsız reel ücretler ve artan gelir eşitsizliği de aynı şekilde söz konusu 'işgücü modelinin' bir diğer çıktısı olarak görülmelidir. İşverenler hem 1990'larda, hem de 2008 ve 2015 krizleri sırasında, gerçek ücretleri düşürme olanaklarına sahip oldukları için kitlesel işten çıkarmalara başvurmak zorunda kalmamıştır. Ortodoks iktisat yaklaşımına uygun olarak IMF (Uluslararası Para Fonu) ve Dünya Bankası tarafından desteklenen ve 1980'li yılların başında gelişmekte olan ülkelere önerilen yapısal uyum programlarının vazgeçilmez bir unsuru haline gelen esnek işgücü piyasası modelinin Rusya'da da liberal piyasa ekonomisine geçiş sürecinin başından itibaren benimsendiği ve uygulanmaya başlandığı görülmektedir. Bu çalışmada 1990'lı yıllarda geçiş ekonomisinde yaşanan sorunlara yer verildikten sonra işgücü piyasasında yaşanan gelişmeler ele alınmaktadır. Birinci bölümde planlı ekonomiden liberal piyasa ekonomisine geçiş sürecinde makroekonomik dengelerin nasıl değiştiği ve bu değişimin işgücü piyasası üzerindeki etkileri incelenmektedir. 2000 sonrasında, geçiş döneminde yaşanan olumsuzluklar kısmen geride kalmış, uluslararası piyasalarla entegrasyon hızlanmıştır. İkinci bölümün konusu, bu dönemde Rusya işgücü piyasasının temel özelliklerinin gösterilmesi ve başta OECD olmak üzere diğer ülke grupları ile karşılaştırılmasıdır. Üçüncü bölümde işgücü piyasasında yaşanan gelişmeleri açıklayan ücret esnekliği ve bunun sonuçlarının tartışılmaktadır.

Sovyet Sisteminin Çöküşü ve Piyasa Ekonomisine Geçiş Dönemi

Avrupa'da en büyük nüfusa ve dünyada en geniş yüzölçümüne sahip olan Rusya, 2019 yılı itibarıyla Dünya Bankası sıralamasında satın alma gücü paritesine (SAGP) göre küresel anlamda altıncı en büyük ekonomiye sahip ülkedir. Görece büyüklüğü, iktisadi özellikleri ve tarihsel mirası sebebiyle Rusya işgücü piyasası, kendi vatandaşlarının refahını doğrudan etkilediği gibi ticaret ve göç yoluyla komşu ülkeler (özellikle Bağımsız Devletler Topluluğu) üzerinde de son derece önemli etkilere sahiptir. 1990'lı yıllarda,

Rusya uzun ve sancılı bir 'geçiş resesyonu' ('transformational recession') yaşamış ve çok boyutlu, güçlü makroekonomik şoklara maruz kalmıştır. Bu bağlamda sosyalist ülkelerde sistem değişimi, yani planlı ekonomilerin yerini piyasa ekonomilerine bırakma sürecindeki resesyonu ifade eden 'geçiş resesyonu', Doğu Bloku olarak da adlandırılan Orta ve Doğu Avrupa Ülkeleri'nin birçoğuna kıyasla daha şiddetli ve uzun dönemli olmuştur. Doğu Bloku ülkelerin hemen hepsinde, üretimde önemli miktarda düşüşler gerçekleşmiş, talep şoklarından kaynaklı istihdam kaybı ve bununla bağlantılı olarak da işsizlik oranlarında önemli derecede artışlar ortaya çıkmıştır. İşgücü piyasasında Reel ücretler de düşmüştür. Ancak sözü edilen bu ülkelerin çoğunda, işgücü piyasasında temel gelişme, istihdamın daralması ve işsizliğin yükselmesi, yani miktar üzerinden bir ayarlama şeklinde olmuştur. Aynı gelişmenin Rusya'da da yaşanacağı tahmin edilmiştir. Ancak, Rusya'da istihdamın azalacağı ve işsizliğin yükseleceğine ilişkin yapılan erken tahminler doğru çıkmamıştır. Rus işgücü piyasasının bu sürece standart olmayan bir uyum gösterdiği görülmektedir. Yaşanan iktisadi şoklara karşı işgücü piyasası, miktar (istihdam/işsizlik) yerine önemli derecede fiyat (işçi ücretleri) uyumu ile karşılık vermiştir. Bu model, geçiş döneminde kök salmış ve sonraki yıllarda da Rus işgücü piyasasının göze çarpan bir özelliği olarak kalmıştır. Dolayısıyla 1990'lı yıllarda gerçekleşen "geçiş" süreci analiz edilmeden 2000'li yıllarda Rusya'da işgücü piyasasında yaşanan gelişmelerin anlaşılmasının zor olacağı söylenebilir. Bu çalkantılı on yıl boyunca, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) Rusya Federasyonu'na dönüşmüş ve planlı bir ekonomiden piyasa ekonomisine sancılı bir geçiş başlamıştır.¹

Sovyetler Birliği'nde sosyalizmin çözülüşü ve serbest piyasa ekonomisine geçiş süreci, 1985 yılında Komünist Parti genel sekreterliğine getirilen M. Garbaçov tarafından uygulamaya konulan Perestroyka ve Glasnost politikaları ile başlatılabilir. Perestroyka, 1970'li yılların sonlarına doğru IMF ve Dünya Bankası tarafından uygulanması tavsiye edilen neoliberal politikaları tanımlamak için sıkça kullanılan "yeniden yapılanma" ("restructuring") kavramına karşılık gelmektedir. Pere (пepe) yeniden ve tekrar, stroyka (стройка) ise yapı anlamına gelmektedir. Türkiye'de 24 Ocak 1980 tarihinde uygulamaya konulan istikrar programı, gerek yabancı uzmanlar gerekse yerli akademisyenler tarafından "yeniden yapılanma" ("restructuring") olarak tanıtılmış ve savunulmuştur. Bu bağlamda, Garbaçov'un reform (реформа) sözcüğü yerine, perestroyka (перестройка)

¹ Vladimir Gimpelson and Douglas Lippoldt, *The Russian Labour Market: Between Transition and Turmoil* (Lanham: Rowman & Littlefield Publishers, 2001).

sözcüğünü tercih etmesi, sürecin nasıl sonuçlanacağına ipuçlarını taşımaktadır. Perestroyka dönemini, açıklık ya da şeffaflık anlamına gelen glasnost (гласность) aşaması izledi. Perestroyka sürecinde beklenen sonuçların elde edilmemesi sebebiyle ortaya çıkan glasnost aşaması, Sovyet sistemi ve tarihinin sorgulandığı ve mahkum edildiği bir dönem olma özelliği taşımaktadır.² Başka bir deyişle glasnost, Sovyetler Birliği'nde uygulanan merkezi planlı ekonomiyi değiştirmek ve piyasa ekonomisine geçişi sağlamak için toplumun desteğini almaya yönelik politikaların uygulanması aşamasıdır. Böylece, perestroyka ile başlayan süreç, zamanla kapitalist üretim ilişkilerinin uygulanmaya konulmasına dönüşmüştür. 1990 yılına gelindiğinde Sovyetler Birliği Komünist Partisi, anayasa değişikliği ile çok partili sisteme geçme kararı aldı ve 1991 yılında Marksizm ve Leninizm'in ilkelerini artık savunmadığını açıkladı.³ Garbaçov yönetimi, ülkeyi açık ve derin bir ekonomik bunalımın içine sokmuştur. Tüketim mallarında bile, neredeyse, savaş döneminde rastlanmayan bir kıtlık belirmiştir.

Sovyetler Birliği'nin dağılma sürecine girdiği 1990'lı yılların hemen başında, planlı ekonomiden piyasa ekonomisine geçebilmek için önemli ekonomik reformlar gerçekleştirmiştir. Bu kapsamda, fiyatlar serbest bırakılmış, ticari engeller kısmen de olsa kaldırılmış, ekonominin dışa açık hale gelmesi amaçlanmıştır.⁴ Bu dönemde, Boris Yeltsin'in yönetiminde, çok sayıda kamu işletmesi özelleştirilmiştir. Bu bağlamda 1992 yılının Ocak ayında uygulamaya konulan geniş çaplı ekonomik programın merkezinde özelleştirme yer almaktaydı ve amaç, kar amacı güden şirketler yaratmaktır. Ancak, hükümet büyük işletmelerin mülkiyet haklarını düzenleyen eski Sovyet kurumsal düzenlemeleri değiştirme konusunda başarısız olmuştur. Özetle, uygulamaya konulan bu ekonomik programın ilk yıllarında mülkiyet haklarının piyasa ilkelerine göre tahsisinin gerçekleşmediği görülmektedir.⁵

Söz konusu dönemde, reformların uygulanması ile birlikte gerçekleşen önemli boyutlarda makroekonomik istikrarsızlıklar hafif bir iyileşmenin yaşandığı 1997 yılına kadar sürdü. Resesyon sürecinde yatırımların azalması, makine ve inşaat sektörlerinde siparişlerin önemli derecede azalmasına yol

² Yalçın Küçük, *Sovyetler Birliği'nde Sosyalizmin Çözülüşü* (İstanbul: Mızrak Yayıncılık, 2010), 170.

³ Efkân Canşen, "Sovyetler Birliği'nden Rusya Federasyonu'na Doğru Değişimin Yan Etkileri", *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 24 (Aralık 2011): 80-81.

⁴ Mehmet Duman ve Nigar Samadov, "Türkiye ile Rusya Federasyonu Arasındaki İktisadi ve Ticari İlişkilerin Yapısı Üzerine Bir İnceleme", *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 6 (200/2): 26.

⁵ Michael McFaul, "State Power, Institutional Change, and the Politics of Privatization in Russia", *World Politics* 47/2 (1995), 210-211.

açtı. Bütçe açıkları nedeniyle hükümetin savunma harcamalarını karşılayacak finansmana sahip olmaması, savunma sanayini olumsuz etkiledi. Tüketicilerin ithal mallarını tercih etmesi ve enflasyonun yerli üreticilerin rekabet avantajını ortadan kaldırması, tüketim malları üretiminin ithal malları ile rekabetini zorlaştırmıştır.⁶ Başta iktisadi büyüme olmak üzere neredeyse tüm makroekonomik göstergelerde önemli boyutta olumsuzluklar yaşanmıştır. 1990-1998 yılları arasında yıllık ortalama %6,5 oranında azalan GSYH (Gayri Safi Yurtiçi Hasıla) için endeks değeri 1990 yılında 100 birim iken 1998 yılında 57,7 olarak ölçülmüştür. Aynı yıllarda Sanayi üretimi 100 birimden 47,3 ve tarımsal üretim 58,1 seviyesine gerilerken, mali hizmetler 144,7 düzeyine çıkmıştır. Maddison'a göre yeni finansal oligarşinin yükselişi anlamına gelen bu gelişme gelir dağılımında dramatik bir eşitsizliğe yol açmıştır. 1997 yılına gelindiğinde Rusya'da Gini katsayısının 0,5 düzeyine çıkması gelir dağılımındaki bu bozulmanın en önemli göstergesidir.⁷

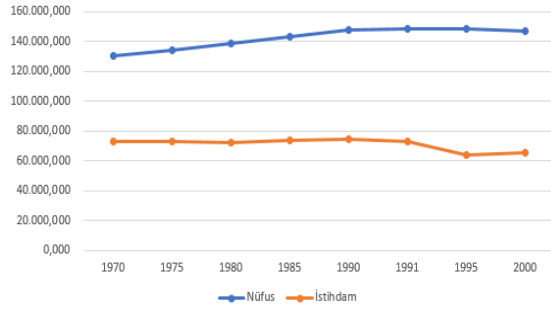
Sovyetler Birliği dönemi ile kıyaslandığında üretimde yaşanan bu olumsuz gelişmelerin işgücü piyasasındaki yansıması istihdam hacmindeki gelişme ile kendini göstermiştir. 1970 yılından 1980'li yılların sonuna kadar artma eğilimi gösteren istihdam hacmi 1990 yılında azalmaya başlamış ve 1998 yılında en düşük seviyesine ulaşmıştır. İstihdam hacmi, 2000 sonrası dönemde 1990'lı yıllara kıyasla daha yüksek seviyede seyretmekle birlikte 1990 veya 1970 yılındaki seviyenin altında kalmıştır. İstihdam hacminde yaşanan bu gelişmeler, nüfus artışı ile birlikte ele alındığında işgücü piyasasındaki gelişmelerin niteliği daha anlamlı hale gelmektedir. Şekil 1'de yer alan verilere göre 1970-1990 ve 1990-2000 dönemleri kıyaslandığında, ilk dönemde istihdam edilenlerin toplam nüfusa oranı yıllık ortalama %53 iken ikinci dönemde bu oran %44 seviyesindedir.⁸

⁶ Simon Clarke, *The Development of Capitalism in Russia* (New York: Routledge, 2007), 53.

⁷ Angus Maddison, *The World Economy, Volume 2: Historical Statistics* (Paris: Development Centre Studies – OECD, 2006), 156-159.

⁸ Bu dönemde, OECD ve Dünya Bankası verilerine göre istihdam hacmi 2018 yılında 72,4 milyon ile en yüksek seviyesine ulaşmıştır. 1970-1990, 1991-2001 ve 2000-2019 dönemleri için yıllık ortalama istihdam sırasıyla 73,4 milyon, 65,1 milyon ve 70 milyon olarak ölçülmüştür.

Şekil 1: Rusya’da İstihdam ve Nüfus (Bin)



Kaynak: OECD ve Dünya Bankası

1990’lı yılların ilk yarısında fiyat istikrarı da diğer göstergelere benzer şekilde olumsuz bir gelişme göstermiş, hiperenflasyonun tepe noktasına ulaştığı 1992 ve 1993 yıllarında %1.353 ve %895 seviyelerine ulaştıktan sonra ancak 1997 yılında %11 seviyelerine düşmüştür⁹. Fiyat artışları sonucunda reel ücretlerde dramatik düşüşler gerçekleşmiştir. Sektör bazında incelendiğinde 1990-1998 yıllarında en dramatik daralmanın tarım ve sanayi sektörlerinde gerçekleştiği görülmektedir. Üretimin çöküşüne yatırımların çöküşünün eşlik ettiği bu süreçte brüt sabit yatırımların sadece iki yılda yarı yarıya düşmesi, sonraki üç yılda tekrar aynı oranda azalması Sovyet sisteminin dağıldığı yıllarda en dramatik gelişme olarak tarihe geçmiştir. Piyasa ekonomisine geçiş ve liberal politikaların uygulanmasıyla birlikte yeniden canlanmak bir yana, Rus ekonomisi hala geçmişin bozulan mirasından yararlanıyordu. Petrol, gaz ve metal ihracatından elde edilen muazzam karlara rağmen, bu alanlarda faaliyet gösteren şirketler tarafından neredeyse hiçbir yatırım yapılmıyordu.¹⁰

Tüm bu gelişmeler yaşanırken, işgücü piyasasında istihdam ve işsizlik açısından yaygın olarak beklenen olumsuzlukların aynı boyutlarda gerçekleşmediği görülmektedir: İşsizlik oranında ılımlı bir artış gerçekleşirken istihdam % 15 gibi “mütevazı” bir düşüş sergilemiştir. İşsizlik oranı %14 ile 1999’da tüm zamanların en yüksek seviyesine ulaşmış, ancak kısa süre sonra düşmeye başlamıştır. Bu uyumun maliyeti büyük oranda reel ücretler tarafında ortaya çıkmıştır. Reel ücretler 1991 yılı değerinin üçte ikisini kaybetmiştir. Kalıcı olarak yaşanan yüksek enflasyon ve gecikmiş ücret ödemeleri (ödenmemiş ücretler) işverenler açısından işgücü maliyetlerinin değerini önemli ölçüde düşürmüştür. İdari izinler, kısa süreli çalışma

⁹ Vladimir Pankov, “Die Russische Wirtschaft zu Beginn des 21. Jahrhunderts”, *Wirtschaft und Gesellschaft* 2 (2001), 187.

¹⁰ Simon Clarke, *The Development of Capitalism in Russia*, 57.

düzenlemeleri ve kayıt dışı istihdamın yüksekliği gibi ek “ayarlar mekanizmaları”, işsizliğin düşük ve istihdamın yüksek düzeyde gerçekleşmesine yardımcı olmuştur. Bu bağlamda yaşanan makroekonomik şoklar karşısında istihdam ve işsizliğin nispeten ılımlı bir şekilde değişmesi son derece esnek reel işgücü maliyeti ile açıklanabilir. Bu esnekliğin temel dayanakları yüksek enflasyon, ödenmemiş ücretler, düşük ücret tabanları ve değişken ücret uygulamaları olmuştur.¹¹ Örneğin, 1991 yılı ile kıyaslandığında 1998 krizinde GSYH %40 oranında azalırken istihdam seviyesinin sadece %15 oranında azalması, işgücü piyasasında ücret esnekliği ve uyumun fiyatlar üzerinden sağlandığını göstermektedir. Özetlemek gerekirse; istihdamın üretimdeki dalgalanmalara karşı düşük duyarlılığı, buna karşılık reel ücretlerin son derece duyarlı olması bu dönemde Rusya işgücü piyasasının karakteristik özelliği olarak karşımıza çıkmaktadır.¹²

Reel ücretlerin esnekliği ve dolayısıyla düşüşü, istihdam hacminde dalgalanmaları azaltırken, çalışanların yoksullaşmasına ve toplumda gelir dağılımında dramatik bir bozulmaya yol açmıştır. Latin Amerika ülkeleri ile kıyaslanabilecek bu gelir dağılımı bozukluğu sadece sosyal ve sınıfsal farklılıklardan kaynaklanmıyordu. Gelir dağılımındaki eşitsizliğin sebebi esas itibarıyla farklı işyerleri arasındaki ücret farkıydı. Örneğin bir bankadaki temizlik işçisinin gerileyen bir sanayi kuruluşunun yöneticisinden daha fazla kazanması söz konusuydu. Yukarıda da belirtildiği gibi kapitalizme geçiş sürecinin yaşandığı 1990’lı yıllarda özellikle ticaret ve finans sektörleri lehine gelir dağılımı hızla bozulmuştur. Yatırım ve üretim yerine aracılık faaliyetlerine dayalı bir sermaye birikim modelinin uygulandığı için bu dönem bir çeşit “tüccar kapitalizmi” (“merchant capitalism”) olarak da tanımlanmaktadır.¹³ 1998 krizi ile başlayan durgunluktan çıkış süreci 2000’lerin başında başladı. Krizle birlikte ulusal para biriminin önemli boyutta devalüasyonu ve kısa süre sonra petrol-gaz fiyatlarının artmaya başlaması makroekonomik ortamı değiştirmiş ve Rusya’ ekonomisinin büyüme sürecine girmesine yardımcı olmuştur. Bu anlamda, Rusya ekonomisi 1998 yılında yaşanan küresel kriz sonucunda %5,3 küçüldükten sonra 1999 yılında %6,4 ve 2000 yılında %10 büyüme oranına ulaşmıştır.¹⁴

¹¹ Vladimir Gimpelson, “The labor market in Russia, 2000–2017”, *IZA World of Labor* 466 (2019), 2, Erişim tarihi: 10 Ekim 2020, <https://wol.iza.org/uploads/articles/501/pdfs/the-labor-market-in-russia.pdf?v=1>.

¹² Vladimir Gimpelson and Rostislav Kapeliushnikov, “Labor Market Adjustment: Is Russia Different?”, Discussion Paper, IZA DP No. 5588, (2011), 3, Erişim tarihi: 10 Ekim 2020, <http://ftp.iza.org/dp5588.pdf>.

¹³ Clarke, *The Development of Capitalism in Russia*, 58-59.

¹⁴ Vladimir Gimpelson, “The labor market in Russia, 2000–2017”.

İşgücü Piyasasında Genel Eğilimler: Yüksek İstihdam ve Düşük İşsizlik Oranı

1998 yılında gerçekleşen finansal kriz sonrası Rusya ekonomisinde piyasa ekonomisinin gelişmesine yönelik reformların uygulanması hız kazanmış ve belirli makroekonomik alanlarda görece başarılar elde edilmiştir. 31 Aralık 1999 tarihinde Cumhurbaşkanı Boris Yeltsin'in istifası ve Vladimir Putin'in seçimleri kazanması ile birlikte yeni bir döneme girilmiştir. ABD ve Batı Avrupa devletleriyle tüm alanlarda karşılıklı işbirliğini geliştirmeye, AB ve NATO'yla Rusya'nın ortak faaliyet alanlarının belirlenmesine öncelik veren Putin ile birlikte Rusya'da daha iddialı ve kararlı bir liberalizasyon sürecine girilmiştir. 1998 yılı sonrasında Rusya ekonomisinin toparlanması, sosyal reformlar hariç, birkaç önemli faktöre bağlıdır. Bunlardan birincisi petrol ve doğal gaz fiyatlarındaki artıştır. Bir diğer önemli faktör işgücü piyasasında reel ücretlerde azalmanın getirdiği maliyet avantajı ve bunun yansımalarıyla gerçekleşen üretim artışıdır. Ayrıca kur fiyatlarında yapılan ayarlamalar ile Ruble'nin değeri düşük tutularak dış ticarete rekabet avantajı sağlanmıştır.¹⁵ Fiyatların serbest piyasada belirlenmesine yönelik düzenlemeleri hızlandıran Putin yönetiminin temel hedefi, ticaretin liberalizasyonu ve dünya ile entegre olmuş bir piyasa ekonomisine geçişi hızlı bir şekilde sağlamak olmuştur.¹⁶

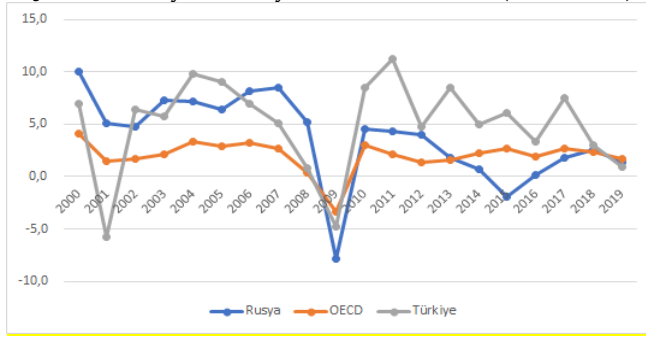
2008 yılında ABD'de başlayan ve sonrasında Avrupa'yı da etkileyen kriz, petrol fiyatlarının düşmesi, ihracatın azalması ve sermaye çıkışının hızlanmasıyla Rusya ekonomisini de etkilemiştir. Böylece 2008 yılının son çeyreğinde düşen emtia fiyatları ve Ağustos ayında Gürcistan ile sıcak savaş ortamı Rusya'da göstergeleri değiştirmiş, bütçe fazlası açığa dönüşmüş, toplam üretim ve sanayi üretimi önemli boyutlarda azalmıştır. Özellikle petrol fiyatlarındaki düşüşün, küresel talepte meydana gelen azalmanın ve sermaye akımlarının tersine dönmesinin etkisiyle son on yıllık olağanüstü büyüme hamlesi durma noktasına gelmiştir. Daha sonra toparlanmaya başlayan ekonomi, 2013 yılının son ayında yaşanan siyasi kriz ve Kırım'ın Ukrayna'dan ayrılarak Rusya'ya geçmesiyle birlikte tekrar daralma sürecine girmiştir. Rusya'nın Kırım konusunda geri adım atmaması nedeniyle ABD ve AB Rus şirketlerine yaptırım uygulama kararı alması ile birlikte Rusya ve Batı

¹⁵ Ruble ABD Doları ve diğer gelişmiş ülkelerin para birimlerine karşı önemli ölçüde değer kaybetmiştir. 1998 Ağustos ayı ile kıyaslandığında yılın sonuna gelindiğinde üç kat değer kaybeden Ruble, 2001 yılının Nisan ayına kadar yaklaşık beşte bir oranında devalüe olmuştur. Uluslararası piyasada Rusya'ya rekabet avantajı sağlayan bu gelişme sanayi ve tarımda yerli üretimin artmasına yol açmıştır. Bkz.: Vladimir Pankov, "Die Russische Wirtschaft zu Beginn des 21. Jahrhunderts", 190-191.

¹⁶ İsmail İşcan ve Yıldız Hatipoğlu, "Rusya'da Serbest Piyasa Ekonomisine Geçiş Süreci ve 2008 Küresel Krizi", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası* 61/1 (2011), 201-203.

arasında Soğuk Savaş döneminden sonraki en büyük kriz ortaya çıkmıştır. Bu siyasi krize petrol fiyatlarında yaşanan düşüş eşlik edince borsa hızla düşmüş, sermaye çıkışı hızlanmış ve Ruble aşırı ölçüde değer kaybetmiştir.¹⁷ Bu tarihte daralan ekonomi daha sonraki yıllarda büyümeye başlamış; ancak bu büyüme önceki döneme kıyasla düşük düzeyde kalmıştır. Bu gelişme Şekil 2’de yer alan grafikte de özetlenmektedir. Şekil 2’e göre OECD ülkeleri ile kıyaslandığında 2001 ve 2009 yıllarında benzer bir büyüme performansı sergilenirken 2015 yılında bu ülkelerden ayrışarak daralma yaşanmıştır. İncelenen dönem boyunca yıllık ortalama GSYH artışı %3,7 değeriyle OECD ülkeleri ortalamasının (%2) üzerindedir. Ayrıca OECD ülkelerine göre makroekonomik şokların daha güçlü olduğu söylenebilir. 2008 yılında yaşanan küresel finans krizinin etkisi hem Türkiye’den hem de OECD ülkelerinden daha fazla hissedilmiştir.

Şekil 2: Rusya’da Büyüme Performansı (2000-2019)



Kaynak: OECD ve Rosstat

Piyasa ekonomisine geçişin ilk on yılında olduğu gibi 2000 sonrasında da makroekonomik şoklar karşısında işgücü piyasasında istikrarlı bir konjonktür hakim olmuştur. Yaşanan şoklara ve durgunluğa rağmen hem işgücüne katılım oranı (İKO) hem de istihdam oranı görece yüksek ve istikrarlı bir seyir izlemiştir. İstihdam oranı 2000 yılında %58,5 iken ekonomide yaşanan daralmalara rağmen artarak 2016 yılında %65,7 ile en yüksek değerine ulaşmıştır. İşsizlik oranı da istikrarlı bir şekilde azalmış ve dönem sonunda %4,5 düzeyine ulaşmıştır. Benzer şekilde genç işsizliği konusunda da son derece olumlu bir performans gözlemlenmektedir. Son dönemlerde işgücü piyasasında 15-24 yaş grubu analiz edilirken daha kapsamlı yoruma olanak sağladığı ve dolayısıyla daha sağlıklı politikalar

¹⁷ Şahin Karabulut, “2014 Rusya - Batı Gerilimi ve Rusya Ekonomik Krizine Bakış”, *Journal of Social and Humanities Sciences Research* 6/48 (2019).

geliştirilmesine yardımcı olacağı düşüncesiyle işsizlik kavramı yerine Ne Eğitimde Ne İstihdamda (NENİ) oranı dikkate alınmaya başlanmıştır. Rusya'da NENİ oranı, yani 15-24 yaşları arasında ne istihdamda ne de eğitimde yer alan gençlerin aynı yaş grubundaki toplam nüfusa oranı 2000 yılından itibaren azalmaya başlamış ve 2019 yılı itibarıyla %10,6 seviyesine düşmüştür. Tablo 1'de ayrıca istihdamın sektörel dağılımı da beklenildiği gibi bir gelişme göstermiş; yani kalkınma teorisinde genel bir eğilimi yansıtan tarımın toplam istihdam içindeki payı azalırken hizmetler sektörünün payı artmıştır. 2000 yılında tarım sektöründe çalışanların oranı toplam istihdamın %12'si iken 2019 yılında %5,8 olmuştur. Buna karşılık hizmetler sektöründe istihdam edilenlerin oranı ise düzenli olarak artarak %58,5'den %67,4'e yükselmiştir.

Tablo 1: Rusya İşgücü Piyasasında Temel Göstergeler (15+, %)

	İşgücüne Katılım Oranı	İstihdam Oranı	İşsizlik Oranı	Enformel İstihdam Oranı	NENİ	İstihdamın Sektörel Dağılımı		
						Tarım	Sanayi	Hizmet
2000	65,5	58,5	10,6	---	---	---	---	---
2001	64,2	58,4	9,0	14,1	15,7	12,0	29,4	58,5
2002	64,9	59,8	7,9	14,2	14,4	11,3	29,5	59,1
2003	64,7	59,4	8,2	15,8	14,9	10,8	30,2	59,0
2004	65,4	60,3	7,8	16,8	14,3	10,0	29,6	60,4
2005	66,0	61,3	7,1	18,3	13,5	10,1	29,3	60,6
2006	66,3	61,7	7,1	18,2	13,5	9,9	28,9	61,2
2007	67,1	63,1	6,0	18,3	12,3	8,9	28,8	62,3
2008	67,4	63,3	6,2	19,5	12,8	8,5	28,7	62,8
2009	67,6	62,0	8,3	19,3	15,2	8,3	27,5	64,2
2010	67,7	62,7	7,4	16,4	13,8	7,7	27,8	64,5
2011	68,4	63,9	6,5	18,2	12,7	7,7	27,5	64,9
2012	68,6	64,9	5,4	19,0	12,0	7,3	27,8	64,9
2013	68,5	64,8	5,5	19,7	11,8	7,0	27,8	65,2
2014	68,9	65,3	5,2	20,1	12,0	6,7	27,6	65,7
2015	69,1	65,3	5,6	20,5	12,0	6,7	27,3	66,0
2016	69,5	65,7	5,6	21,2	12,4	6,7	27,0	66,3
2017	62,8	59,5	5,2	19,8	10,5	5,9	27,0	67,1
2018	62,9	59,8	4,8	20,1	10,2	5,9	26,8	67,3
2019	62,2	59,4	4,5	20,6	10,6	5,8	26,8	67,4

Kaynak: Rosstat ve OECD

Tabloda yer alan verilere göre enformel istihdam oranı düzenli olarak artmış ve 2019 yılında %20,6 değeri ile en yüksek seviyesine ulaşmıştır. Enformel istihdam oranının toplam istihdam içindeki oranı kadın ve erkekler arasında neredeyse aynı düzeydedir. İşgücü piyasasında esnekliğin önemli göstergelerinden biri olarak kabul edilen enformel istihdam oranı Rusya'da birçok Avrupa ülkesinden daha yüksektir. Tarım gereği kayıt dışı istihdamı da kapsayan enformel istihdam, 2015 yılı itibarıyla 31 Avrupa ülkesi için ortalama %18 iken Rusya'da %20'dir. Enformel istihdamda kişi sayısı 2003 yılı ile karşılaştırıldığında 15,8 milyondan 21 milyona çıkmıştır. Sadece 2010 yılında bir önceki yıla göre yaklaşık 3 puanlık (2 milyon kişi) bir azalma görülmüş bunun dışında tüm yıllarda sürekli artmıştır. Bu artış, enformel istihdamın en yaygın görüldüğü tarım sektörünün toplam istihdam içindeki

payının kayda değer bir oranda azaldığı dönemde gerçekleşmiştir.¹⁸ Enformel istihdam artışı birçok faktörle açıklanabilir. Ancak en önemli açıklama işgücü piyasasının yeterince esnek olmamasıdır. Örneğin asgari ücretlerin yüksek olması, istihdamı korumaya yönelik düzenlemeler gibi uygulamalar formel sektörden kaçışa yol açacağı için enformel istihdamı artıracaktır. Ancak Rusya'da işgücü piyasasında bu tür aşırı katılıklardan bahsetmek pek mümkün değildir. Dolayısıyla, işgücü piyasasının dışında, formel sektörlerde işgücü talebini bastırabilecek ve kayıt dışı istihdamın genişlemesini açıklayabilecek başka faktörler¹⁹ söz konusu olmalıdır.²⁰

OECD, G7 veya AB ülkeleri ile kıyaslandığında Rusya'da işgücü piyasasının önemli özelliklerinden birinin istikrarlı ve yüksek istihdam düzeyi olduğu görülmektedir. 2000-2019 yılları arasında dönem başı değeri olan %58,5'in altına düşmeyen istihdam oranı yıllık ortalama %62 düzeyinde gerçekleşmiştir. Bu oran OECD ülkeleri ortalamasının yaklaşık altı puan üzerindedir. Aynı dönemde Türkiye'de istihdam oranı yıllık ortalama %44,3, G7 ülkelerinde 57,5 ve AB28 ülkeleri arasında 52,6 düzeyinde gerçekleşmiştir. İKO oranı da benzer şekilde bu ülke gruplarına kıyasla daha yüksek düzeydedir. 2000-2019 yıllarında aktif nüfusun %66,4'ü çalışma yaşamına katılmıştır. İşsizlik konusunda ise sadece G7 ülkelerine kıyasla önemsiz sayılabilecek derecede olumsuz bir performans gösteren Rusya gerek OECD gerekse AB ülkelerine göre daha iyi konumdadır. İncelenen dönem boyunca yıllık ortalama %6,7 olarak gerçekleşen işsizlik oranı 2011 sonrasında sürekli %6'nın altında kalmıştır. 2017 sonrasında ise %5'in altına düşmüştür. Dolayısıyla, Rus işgücü piyasası, doğal oranına yakın düşük işsizlik seviyesi ile karakterize edilmektedir.²¹ Bu arada, kayıtlı işsizlik her zaman ankete dayalı işsizlikten çok daha düşüktür. Bu durum, yani düşük işsizlik ve kayıtlı işsizlikle ankete dayalı işsizlik arasındaki büyük fark, Rus işgücü piyasasının göze çarpan bir özelliği olarak ortaya çıkmakta ve yetersiz işgücü piyasası politikası (düşük işsizlik yardımları ve neredeyse var olmayan aktif önlemler) ile nispeten büyük kayıt dışı sektörün birleşiminden kaynaklanmaktadır. Bu dönemde, yani 2000 sonrası dönemde, ayrıca uzun süreli işsizlik oranı da (bir

¹⁸ M.N. Rustem and R. A. Denis, "Informal Employment in Russia of The XXI Century: New Trends of Development", *The Business and Management Review* 8/4 (2017), 420-422.

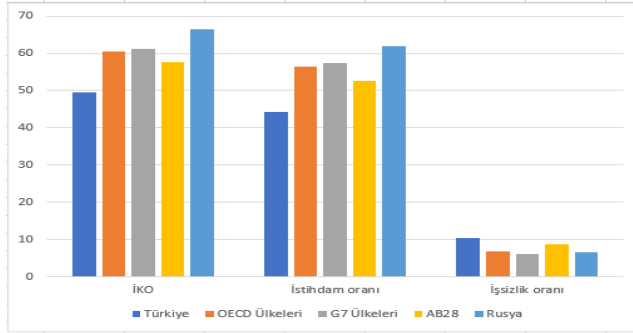
¹⁹ Vladimir Gimpelson and Rostislav Kapeliushnikov, "Between Light and Shadow: Informality in the Russian Labour Market", *IZA Discussion Paper* No. 8279 (2014), Erişim tarihi: 15 Ekim 2020, <https://www.iza.org/publications/dp/8279/between-light-and-shadow-informality-in-the-russian-labour-market>.

²⁰ Gimpelson and Kapeliushnikov, "Labor Market Adjustment: Is Russia Different?".

²¹ M. S. Santalova, L. R. Kotova and D. K. Balakhanova, "Labour Market Situation as an Indicator of the Life Quality in Russia", *Science and Technology* 3 (2016), 172.

yıldan daha uzun süreli ve ILO kriterlerine uygun hesaplanan) kademeli olarak düşmüştür. Uzun süreli işsizlik dönemin başında toplam işsizliğin yaklaşık% 40'ını oluştururken, sonunda yalnızca yaklaşık% 30'unu oluşturmaktadır.

Şekil 3: İKO, İstihdam ve İşsizlik Oranlarının Karşılaştırılması (2000-2019 Ortalaması).



Kaynak: Rosstat ve OECD

İşgücü piyasasında önemli sorunlardan biri de cinsiyet eşitsizliği ile ilgilidir. İşgücü piyasasında cinsiyet ayrımı dikkate alındığında genel eğilim olarak kadınların çalışma hayatına katılımları daha düşüktür. IMF tarafından 2020 yılında yayınlanan rapora göre kadınlar ve erkekler arasında işgücüne katılım oranı farkı global olarak 1990-2018 döneminde 27 puandan 20 puana (percentage point) düşmüştür.²² Bu durum, işgücüne katılımdaki cinsiyet farkı global olarak önemli ölçüde azalmış olmakla birlikte, ortalama kadınların işgücüne katılımının erkek oranının oldukça altında kaldığı anlamına gelmektedir. Çeşitli ülke ve bölgesel araştırmalar, kadınların işgücüne katılımı ve büyüme arasında pozitif ilişki olduğunu ortaya koymuştur. Örneğin 1990-2014 dönemini kapsayan ve 122 ülke için panel ARDL analizinin yapıldığı çalışma, kişi başına düşen GSYH'nin kadın istihdamının payından olumlu etkilendiğini göstermektedir.²³ Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) tarafından yapılan çalışmalarda da kadınların daha yüksek işgücüne katılımının, ekonomik büyümeyi doğrudan desteklediği gösterilmekte ve katılımdaki cinsiyet farkını 2025 yılına kadar yüzde 25 azaltmanın küresel GSYH'yi yüzde 3,9 arttırabileceğini tahmin edilmektedir.²⁴

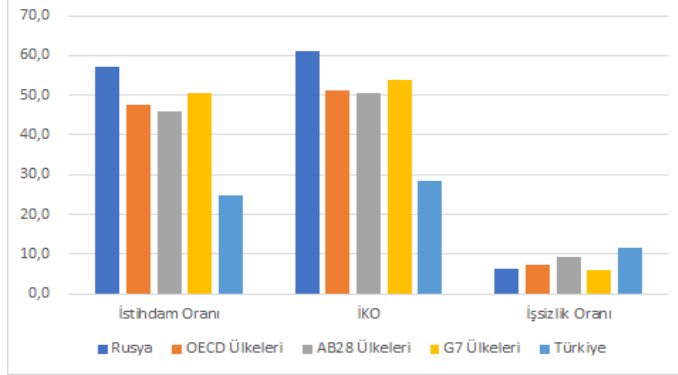
²² Stefania Fabrizio vd., "Women in the Labor Force: The Role of Fiscal Policies", *IMF Staff Discussion Note 20/03* (2020), 6.

²³ E. Erdem, A. G. Yücel ve A. Köseoğlu, "Female Labour Force Participation and Economic Growth: Theoretical and Empirical Evidence", *The Empirical Economics Letters*, 15/10 (2016).

²⁴ Stefania Fabrizio vd., "Women in the Labor Force: The Role of Fiscal Policies", *IMF Staff Discussion Note 20/03* (2020).

Bu bulguların önemli politika sonuçları vardır. Buna göre boş zaman geçiren kadınların işgücüne katılımı ile ekonomik büyüme hızlandırılabilir. Dolayısıyla kadın istihdamını teşvik eden politikaların uygulanması büyük önem arz etmektedir.²⁵ Rusya’da toplam nüfusun işgücü durumunda olduğu gibi, kadınlar arasında da gerek işgücüne katılım gerekse istihdam oranı istikrarlı ve yüksek düzeydedir. OECD verilerine göre 2000-2019 arasında Rusya’da kadınlar arasında istihdam oranı ortalaması (%57,1), OECD ülkelerinin (%47,6) yaklaşık 10 puan üzerindedir. Bu oranlar, Rusya’da erkek istihdam oranının %85’ine, OECD ülkelerinde ise %72’sine eşittir. Şekil 4, benzer şekilde Rusya’da kadınların çalışma hayatına katılımlarının gerek OECD gerekse AB ülkelerine kıyasla daha yüksek düzeyde olduğunu göstermektedir. OECD ülkeleri arasında işgücü piyasasında cinsiyet ayrımcılığının en fazla olduğu ülkelerden birinin Türkiye olduğu görülmektedir. Türkiye’de son yirmi yılda hem kadın istihdam oranı hem de kadınların işgücüne katılım oranı %30’un altındadır. Son olarak Rusya’da kadınlar arasında işsizlik oranının da istikrarlı ve görece düşük olduğu gözlenmektedir. Kadınlar arasında işsizlik oranı 2000 yılında %10,4 iken 2019 yılında %4,4 olarak gerçekleşmiştir. İncelenen dönem boyunca ortalama işsizlik oranı ise %6,4 ile OECD ve AB ülkelerinin altında iken sadece G7 ülkelerinin biraz üzerindedir (Şekil 4).

Şekil 4: Kadınların İşgücü Durumu (2000-2019 Ortalaması)



Kaynak: Rosstat ve OECD

İşgücü piyasasında istikrarlı ve yüksek istihdam, Rus işgücü piyasası kurumlarının belirli özellikleriyle açıklanabilir. İşe alma ve işten çıkarma oranlarına bağlı olarak istihdam ayarlamasının hızının, büyük ölçüde

²⁵ E. Erdem, "Female Labour Force Participation and Economic Growth: Theoretical and Empirical Evidence", (2016), 989.

istihdam koruma mevzuatının (employment protection legislation = EPL) katılığundan etkilendiği söylenebilir. Rusya'da istihdam koruma mevzuatının esası, ilk olarak 2002'de yürürlüğe giren mevcut İş Kanunu ile belirlenmektedir. Burada bazı eski kuralların kaldırılmasına rağmen, söz konusu İş Kanunu'nun istihdam koruma mevzuatı kısmı, Sovyet dönemi mevzuatının birçok mirasını yansıtmaktadır. 2000'li yılların ortasında, Dünya Bankası tarafından hazırlanan İş Yapma Kolaylığı Endeksi (World Bank's Doing Business Index), Rusya için istihdam katılığını OECD ortalamasına kıyasla çok daha katı olarak değerlendirdi. OECD ise, kalıcı sözleşmeli işçilerle ilgili aşırı katılığı kabul etmesine rağmen, Rus istihdam koruma mevzuatını orta derecede esnek olarak değerlendirme eğilimindedir. Bu konuda yapılan en son tahminlere göre, Rusya için iş korumasına (job protection) OECD ortalamasına göre daha yüksek bir puan verildi. Sadece, (tüm OECD üye ülkeleri arasında en katı istihdam koruma mevzuatına sahip olduğu bilinen) Portekiz, bu boyutta daha yüksek bir puana sahiptir. İşgücü piyasasında istikrarlı bir istihdam düzeyinin sürdürülebilirliğini etkileyen bir diğer faktör de asgari ücret ve işsizlik yardımlarına ilişkin kurumsal düzenlemelerdir. Ortalama işsizlik yardımlarının ortalama ücrete oranı, 1998'de % 30'luk değeri ile en yüksek seviyesine ulaştıktan sonra kademeli olarak düşmüş ve 2008 krizinde %10'un altına inmiştir. Düşük işsizlik yardımları, pasif işgücü piyasası programlarına yapılan çok kıt harcamaların bir sonucudur. Aktif politikalara yapılan harcamalar da benzer şekilde ihmal edilebilir düzeydedir. 1990'lar boyunca, bu tür harcamalar GSYH'nin % 0,5'inden azını oluşturuyordu. 2000'lerde ise, işgücü piyasası programlarına yapılan toplam yıllık harcama GSYH'nin %0,1'inin altında gerçekleşirken, kriz karşısında ek harcamalar nedeniyle 2009'da ancak % 0,3'e yaklaşmıştır. OECD ülkelerinde tek başına pasif programlara yapılan harcamalar, ortalama olarak GSYH'nin yaklaşık % 1'ine denk gelmektedir. Asgari ücret konusunda da benzer bir gelişme söz konusudur. 2000 sonrası dönemde oldukça düşük bir seviyede belirlenen asgari ücretlerin ortalama ücretlere oranı ücretlerin aşağı yönde esnekliğini neredeyse etkilemeyecek derecedeydi. Ortalama ücretlerin yüksek olduğu gelişmiş bölgelerde (örneğin Moskova'da) minimum ücretlerin ortalama ücretlere oranı yaklaşık %15'ler civarındaydı²⁶.

Rusya'da İşgücü Piyasasında Esneklik ve Fiyat Uyumu

Klasik-neoklasik iktisatçılara göre yaşanan şoklara fiyatlar uyum sağlar ve böylece esnek fiyatlar dengeye ulaşılmasını veya dengenin sürdürülmesini sağlar. Keynes'in yaklaşımında ise miktarın değişeceği ve dengenin farklı bir

²⁶ Gimpelson, "The labor market in Russia, 2000–2017", 4-5.

miktar düzeyinde gerçekleşeceği savunulmaktadır. Leijonhufvud'a göre Keynes ile Marshall arasındaki temel fark, fiyat ve miktar ayarlama hızlarının sıralaması (ranking of price- and quantity-adjustment velocities) konusunda ortaya çıkmaktadır.²⁷ Bu bağlamda, miktar uyumlu modeller olarak da adlandırılan Keynesyen iktisatçılar, talepte bir değişme meydana geldiği zaman, arz edenlerin, miktar ayarlamaları ile yeni duruma uyum sağlamaya çalıştıklarını ileri sürmektedirler. Buna karşılık Klasik-neoklasik gelenek şoklar karşısında esnek fiyatların tepki verdiğini ve böylece denge miktarının değişmeyeceğini savunurlar.²⁸ Klasik veya neoklasik iktisat teorisine göre işgücü piyasası işleyişi herhangi bir rekabetçi mal veya hizmet piyasası işleyişine benzer şekilde analiz edilmektedir. Dolayısıyla işgücü piyasasında uyum emeğin fiyatı olan reel ücret tarafından belirlenir. Bu yaklaşımda esnek ücret oranlarının (wage rate) tam istihdam düzeyini her zaman sağlayacağı savunulur.²⁹

1970'li yıllarda Keynesyen yaklaşımın gözden düşmesi ve Klasik-neoklasik teorinin çağdaş versiyonları olarak kabul edilen Monetarist-Yeni Klasik yaklaşımın genel kabul görmeye başlaması ile birlikte işgücü piyasasında esneklik kavramı sıkça kullanılmaya başlanmıştır. Gerek gelişmiş ülkelerde gerekse gelişmekte olan ülkelerde esnekliğin işsizliğin düşürülmesi için hem gerekli hem de yeterli koşulu sağladığı ısrarla savunulmuştur. İşgücü piyasasında esneklik 1990'lı yıllarda yoğun bir biçimde gündeme gelmekle birlikte tartışmalarının kökeninin 1970'li yıllara kadar uzandığı görülmektedir. Tartışmanın merkezinde ABD ve Avrupa'da işgücü piyasalarının niteliğinin karşılaştırılması yer almaktadır. ABD'de düşük işsizlik oranları işgücü piyasalarının esnekliği ile açıklanırken, Avrupa'da görülen yüksek işsizlik oranları sendikaların etkin olması, refah devleti kapsamında bir sosyal güvenlik sisteminin varlığı, yani işgücü piyasasındaki katılımlar açıklanmaktadır.³⁰ Bu bakış açısı IMF ve Dünya Bankası tarafından desteklenen ve gelişmekte olan ülkelere önerilen yapısal uyum programlarının vazgeçilmez bir unsuru haline gelmiştir. Esneklik

²⁷ Axel Leijonhufvud, "Keynes and the Keynesians: A Suggested Interpretation", *The American Economic Review* 57/2 (1967), 402.

²⁸ Merih Paya, *Makro İktisat*, 4. Baskı (İstanbul: Türkmen Kitabevi, 2013), 9-10.

²⁹ Tuncer Bulutay, *Employment, Unemployment and wages in Turkey* (Geneva: International labour Organizations, 1995), 22-23.

³⁰ Yapısal uyum programlarında savunulan bu görüşün aksine işsizliği açıklayan farklı görüşler de söz konusudur. Örneğin Keynesyen yaklaşımda işsizlik reel ücretlerin katı olması değil, ekonomik büyüme ile açıklanmaktadır. Benzer şekilde, Marksist iktisatçılara göre kapitalizme içsel olan işsizlik kar oranlarındaki düşme eğilimi ile açıklanmaktadır. Bkz. Nurcan Özkaplan, "Türkiye'de İşsizliğin Analizi ve Makroekonomik Politikalara Karşı Duyarlılığı", *İktisat, İşletme ve Finans* 145 (Nisan 1998), 32.

kavramının tanımı ile ilgili literatürde ayrıntılı açıklamalar yer almaktadır. Ancak, işgücü piyasası esnekliğinin en yaygın yorumu işgücü piyasasına ilişkin düzenlemeler ve kurumsallaşmaları kapsamaktadır. Buna göre işgücü piyasasında esneklik, ücret esnekliği, çalışma sürelerinde esneklik, işe alma ve çıkarmada esneklik, işgücü piyasası kurumlarında esneklik gibi birçok alanda esnekliği kapsamaktadır. İşgücü piyasasında esnekliği arttırmak amacıyla yapılması önerilen başlıca yapısal reformlara örnek olarak da ücret belirleme mekanizmasında, asgari ücret düzenlemelerinde, işsizlik sigortasında, iş güvencesinde, işten çıkarma konularında reformlar tavsiye edilmektedir.³¹

1990'larda piyasa ekonomisinin uygulanmaya başlandığı Rusya'da da Klasik-neoklasik teoriye uygun biçimde, işgücü piyasasında kademeli olarak bir ayarlama tarzını benimsendi ve iktisadi şoklara, miktar uyumundan (yani istihdam / işsizlik) ziyade büyük ölçüde fiyatlar (yani işçi ücretleri) ile uyum sağlandı. Bu model, piyasa ekonomisine döneminde kök salmış ve sonraki yıllar boyunca Rus işgücü piyasasının göze çarpan bir özelliği olarak kalmıştır. Sonuncusu Asya mali krizinin tetiklediği üç güçlü makroekonomik şokun (1992, 1994 ve 1998) gerçekleştiği uzun ve derin bir durgunluk yaşarken işgücü piyasasında yaygın olarak beklenen çöküş gerçekleşmemiştir. İşsizlik, özellikle resesyonun eşi görülmemiş derinliği ile kıyaslandığında, ılımlı seviyelerde kalırken istihdam "mütevazı" bir düşüş gösterdi. İşsizlik oranı 1999'da tüm zamanların en yüksek seviyesi olan % 14'e ulaştı, ancak kısa süre sonra düşmeye başladı. İktisadi şoklar karşısında işgücü piyasasındaki bu ayarlanmanın maliyet büyük ölçüde on yılın sonunda 1991 değerlerinin üçte ikisini yitirmiş olan gerçek ücretler tarafından karşılandı. Ayrıca kalıcı yüksek enflasyon ve gecikmiş ücret ödemeleri (ödenmemiş ücretler) işverenlerin işgücü maliyetlerinin değerini düşürürken idari izinler, kısa süreli çalışma düzenlemeleri ve kayıt dışı istihdamın genişletilmesi gibi ek ayarlama mekanizmaları, geleneksel olarak ölçülen işsizliğin düşük ve istihdamın yüksek seviyede kalmasına yardımcı oldu.³²

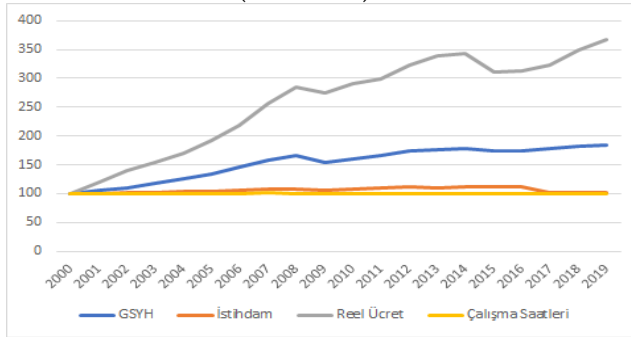
Aşağıda yer alan Şekil 5, 2000 yılından itibaren Rusya işgücü piyasasında toplam performansın gelişimini göstermektedir. Küresel krizin yaşandığı 2008 yılı dönüm noktası olarak alındığında bu dönem iki alt döneme ayrılabilir. İlk dönemde GSYH düzenli olarak istikrarlı bir şekilde artarken ikinci dönemde 2009 ve 2015 yıllarında iki kez azalmıştır. 2000-2008 arasında

³¹ Yılmaz Aydın ve Özlem Saydar, "İşgücü Piyasasında Esneklik Tartışmaları (Türkiye ve AB Ülkelerinin Karşılaştırmalı Analizi)", *Uluslararası Ekonomi Araştırmaları Konferansı ve Finansal Piyasalar Kongresi - Edirne* (Ankara: Detay Yayıncılık, 2017), 793-794.

³² Gimpelson, "The labor market in Russia, 2000–2017", 2.

GSYH %66 oranında artarken istihdam sadece %8 oranında artış göstermiştir. Buna karşılık 2015 yılı baz alınarak tüketici fiyat endeksi ile deflate edilerek hesaplanan reel ücret artış oranı %185 olmuştur. İkinci dönemde istikrarsız bir gelişme gösteren GSYH değeri 2015 yılında ikinci kez küçüldükten sonra istikrarlı bir şekilde artmaya başlamış ve dönem sonunda, Şekil 5'e göre GSYH endeksi 2000-2019 arasında bir önceki yıla göre kriz dönemlerinde, yani 2009 ve 2015 yıllarında iki kez azalırken reel ücret endeksi birincisinde 10 puan ve ikincisinde yaklaşık 30 puan azalmıştır. Dolayısıyla reel ücretlerin gelişimi dalgalanan GSYH değeri ile uyumlu bir gelişme gösterirken istihdam görece istikrarlı ve ılımlı değişim sergilemektedir. 2000-2019 yılları arasında çalışma sürelerinin değişimi de dikkate alındığında yaşanan iktisadi şoklara işgücü piyasasında ayarlamaların miktar uyumu yerine fiyat uyumu ile sağlandığı daha iyi görülmektedir. Çalışan işçi başına yıllık çalışma saatleri yaşanan makroekonomik şoklara ve resesyona son derece duyarsız kalmıştır. Yıllık ortalama çalışma süresi 2000 yılı ile karşılaştırıldığında dönem sonunda neredeyse aynı kalmıştır. Reel ücretlerin makroekonomik şoklara hızla uyum sağlaması sonucunda, istihdam miktarı hem daralma hem de genişleme dönemlerinde bu şoklara tepki vermemiştir.

Şekil 5: Rusya'da Büyüme*, İstihdam**, Ücret*** ve Çalışma Saatleri**** (2000-2019)



Kaynak: Rosstat ve OECD verileri kullanılarak yazar tarafından hesaplanmıştır.

*Büyüme oranı endeksi sabit fiyatlarla hesaplanmıştır

**İstihdam oranı 2000 yılı için 100 kabul edilmiştir

***Ücretler, baz yılı 2015 kabul edilen fiyat endeksi ile deflate edilmiştir

****Çalışan işçi başına yıllık saat miktarı dikkate alınmıştır

İstihdam oranı, çalışan sayısının aktif nüfus içindeki oranını ifade ederken, işsizlik oranı işsiz sayısının işgücü içindeki payını göstermektedir. İşsizlik oranı, bu anlamda, bir taraftan istihdam miktarındaki değişmeden etkilenirken diğer taraftan da işgücü piyasasına giriş-çıkışlardan etkilenir. Dolayısıyla istihdam oranındaki değişmelerin işsizlik oranı ile her zaman

aynı yönde gerçekleşmesi beklenmemelidir. Ancak Şekil 5 ve Tablo 1 birlikte değerlendirildiğinde işsizlik oranının da şoklara tepki vermediği, yani istihdam hacmi ile benzer bir gelişme seyri izlediği görülmektedir. 2008 yılında yaşanan yaklaşık %8'lik daralma işsizlik oranında sadece kısa süreli bir artışa neden oldu. Yaşanan küçülme sonucunda işsizlik oranı %6,2 düzeyinden %8,3'e yükselmiştir. Benzer şekilde 2015 yılında ekonomi %2 küçülürken işsizlik oranı bir önceki dönem ile neredeyse aynı düzeyde kalmıştır. Yaşanan şoklara istihdam gibi işsizlik de uyum sağlamamıştır. Buna karşılık reel ücretler 2009 ve 2015 yıllarında sırasıyla %13 ve %10 azalmıştır. Büyüme oranındaki değişim ile işsizlik oranı değişimi arasındaki korelasyon Okun Yasası ile analiz edilmektedir. Gurvich ve Vakulenko tarafından yapılan çalışmada 2008-2009 döneminde Rusya'da büyüme oranı 13,1 puan azalırken işsizlik oranı son derece ılımlı sayılabilecek 2 puanlık bir değişim göstermiştir. Seçilmiş bazı ülkelerin karşılaştırıldığı çalışmaya göre, Okun katsayısının -0,14 olarak ölçüldüğü Rusya, İtalya ve Malezya'nın ardından en düşük işsizlik-büyüme korelasyonuna sahip ülkedir. Benzer şekilde 1995 yılının ilk çeyreği ile 2013 yılının 3. çeyreğini kapsayan dönemde de -0,10 gibi çok düşük değer hesaplanmıştır. Bu sonuçlara göre Rusya'da gerek kısa dönemde gerekse uzun dönemde, potansiyel büyüme oranı üzerindeki her %1 lik GSYH artışı işsizlik oranında yaklaşık %0,10 oranında azalmaya yol açmaktadır.³³

Rusya'da işletmelerin ücretler üzerinden hızlı bir ayarlama mekanizmasına sahip olduğu görülmektedir. Bu anlamda Rusya işgücü piyasası, gelişmiş ülkelerin çoğuna göre farklı özelliklere sahiptir. Gelişmiş ekonomilerde işverenler genellikle ücretleri düşürmekte tereddüt etmekte ve bunun yerine çalışan sayısını azaltarak işgücü maliyetlerini düzenlemektedir. Rusya işgücü piyasasının kurumsal çerçevesi, esas itibarıyla işgücünün nicelik olarak uyumunu düzenleyen ve ücret esnekliğini sağlayan kurumlardan oluşmaktadır. İşgücü mevzuatı istihdam dalgalanmasını engellerken, işletmenin ekonomik faaliyetinin sonuçlarına bağlı iki kademeli ücret uygulaması, işgücü maliyeti ayarlamalarını sağlamaktadır. Krizlere uyum sağlama açısından esneklik, istihdam karşısında yüksek ücret esnekliği anlamına gelmektedir. İlk olarak 1990'larda geçiş döneminde ortaya çıkan bu işgücü piyasası modelinin, modern Rusya'da da geçerli olduğu, özel işletmelerin önemli bir kısmının nominal ücretleri dondurduğu ve kesintilere gittiği 2008-2009 resesyonu sürecinde kanıtlanmıştır. Oldukça karmaşık bir toplu sözleşme yapısına sahip Rusya'da, gelişmiş ülkelerin çoğunun aksine

³³ Evsey Gurvich and Elena Vakulenko, "Macroeconomic and structural properties of the Russian labor market: A cross-country comparison", *Russian Journal of Economics* 3/4 (December 2017),

toplu iş sözleşmelerinde sendikaların ücretlerin belirlenmesi sürecinde etkisi oldukça zayıftır. Ücretler, genellikle sendika katılımı olmaksızın gayri resmi bir şekilde bireysel pazarlık yoluyla belirlenir. Bu şekilde belirlenen ücretler iki kademeye ayrılmıştır: baz veya esas ücret ve değişken ücret. Baz ücret sözleşmede belirtilmiş ve toplu sözleşmelerle düzenlenirken, değişken ücret neredeyse tamamen işverenin kararına bağlıdır. İşletmenin performansına bağlı olan değişken ücretin düşürülmesi, işgücü piyasası koşulları dışsal olarak katılık sergilese bile bir miktar esneklik sağlamaktadır. Değişken ücretin ayarlanması, kısa vadeli değişime karşı gösterilen en yaygın tepki iken esas ücretin ayarlanması uzun vadeli bir tepkidir.³⁴

Rusya'da ücret ayarlaması genel hatlarıyla birkaç yolla sağlanmaktadır. Bunlardan ilki, reel ücretleri aşındıran yüksek enflasyondur. Birden çok ve uzun süreli yüksek enflasyon dönemlerinde nominal ücretin artış göstermemesi veya yavaş artışları, gerçek işgücü maliyetlerinin hızlı bir şekilde azalmasına neden oldu. Reel ücretteki en büyük düşüşler, nominal ücret artış oranları TÜFE oranlarının çok gerisinde kaldığı zamana, yani her zaman enflasyon artışıyla aynı zamana denk geldi. Reel ücretlerin aşağıya doğru ayarlanmasında ikinci yol, Rus firmalarının çoğu için tipik olan ücretlerin spesifik bileşimidir. Yukarıda da belirtildiği gibi, Rusya'da, toplam ücret ödemelerinin önemli bir kısmı değişkendir ve bu durum iş sözleşmelerinde sabitlenmez. Ücretlerin değişkenlik içeren kısmı, genel ekonomik koşullara ve firma performansına bağlı olarak geniş bir bant içinde dalgalanabilen primleri ve ikramiyeleri içerir.³⁵ Ücret ayarlamasında üçüncü yaklaşım, geç ödeme yapılmasıdır. Ücretlerin geç ödenmesi, özellikle kriz sırasında etkili bir ücret esnekleştirme aracı olarak uygulanmıştır. Bunların dışında firmaların gayri resmi (beyan edilmemiş) ödemeleri kullanabilme olanakları ücret esnekliğini arttıran bir diğer faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Ekonomik performansın gerileme dönemlerinde, işgücü maliyetlerini etkileyen tüm bu araçların (gerçek ücretlerin enflasyona bağlı olarak değer kaybetmesi, prim kesintileri, ödenmemiş ücretler ve enformel ödeme uygulaması) eşzamanlı kullanımı önemli makroekonomik dalgalanmaların etkisini azaltmıştır. Sonuç olarak, istihdam ayarlamasının kademeli ve istikrarlı olarak ilerlemesine izin verilmiş ve işsizliğin dramatik artışları engellenmiştir. Bu modele göre, ekonomik performans iyileşme

³⁴ K. V. Rozhkova, S. Y. Roshchin and S. A. Solntsev, "Wage Adjustment Practices in Russian Firms", *Russian Management Journal* 18/2 (2020), 218-219.

³⁵ Toplu iş sözleşmesi ile belirlenen sabit ücret ve değişen ücret ödemelerine ek olarak gayri resmi (informel) bir bileşen, yani "masa altı" veya "zarf" ile ödenen üçüncü bir ücret bileşeni de sık görülen bir uygulamadır. Bu tür bileşen uygulandığı takdirde, söz konusu istihdam türleri için en esnek ücret bileşenidir. Bkz.: Gimpelson, "The labor market in Russia, 2000-2017", 6.

eğilimi gösterdiğinde firmalar bu araçları kullanmayı asgariye indirebilir ve böylece ödenecek ücreti artırabilirler. Başka bir ifadeyle, pozitif şoklar da istihdamda önemli değişiklik yerine pozitif ücret dalgalanmaları ile karşılanmaktadır³⁶.

İşgücü piyasasında ücretlerin düzenlenmesi için en yaygın araçlardan biri asgari ücretlerin belirlenmesidir. Klasik-neoklasik iktisat, asgari ücretteki bir artışın işsizlikte artışa ve istihdamın azalmasına yol açtığını varsayar. Standart rekabetçi modele göre işgücü piyasasında asgari ücret, denge ücretinin üzerinde belirlenirse, işsizliğin artması beklenmelidir. Rekabetçi modelde işçiler, marjinal ürün değerine eşit ücrete razıdır. Asgari ücret uygulamasının etkili olması sonucunda, cari ücretlerin denge ücret düzeyinin üzerinde gerçekleşmesi, firmaların işçiye emeğin marjinal ürün değerinden daha yüksek bir ödeme yapması anlamına gelmektedir. Klasik-neoklasik işgücü piyasası analizinde emek talebinin düşmesi sonucunu doğuran bu durum işsizliğin temel sebebi olarak görülmektedir³⁷. Rusya'da geçiş dönemi boyunca uzunca yıllar düşük bir seviyede sabitlenen asgari ücret, firmaların çoğu için neredeyse hiçbir şekilde bağlayıcı olmamıştır. Kaitz endeksi olarak adlandırılan asgari ücretlerin ortalama ücretlere oranı, 1992 yılında yaklaşık %25 düzeyinde iken hızlı bir şekilde azalmış ve 1993-2000 yılları arasında genellikle %10'un altında kalmıştır. 1999-2000'de bir süre % 5'in de altına düşmüştür. 2000 yılı sonrasında, ekonominin büyüme sürecine girmesiyle birlikte asgari ücret politikasında radikal bir değişim görülmektedir. Bu tarihten itibaren artmaya başlayan Kaitz endeksi, kriz döneminde olumsuz etkilenmekle birlikte, 2009 yılında %26'lık değeri en yüksek seviyesine ulaştıktan sonra tekrar düşme eğilimine girmiştir.³⁸ Bu tarihten itibaren asgari ücret artış hızının, ortalama ücretlerin artış hızının altında kalması sonucunda düşen Kaitz endeksi 2018 yılında tekrar yükselmeye başlamış ve 2009 yılı seviyesine ulaşmıştır. Ancak 2007-2009 yıllarında ve 2018'de asgari ücretlerdeki bu artışa rağmen, Kaitz katsayısı 2010 sonrasında (yaklaşık %39-41 Kaitz katsayısına sahip) OECD ülkelerine kıyasla önemli ölçüde düşük kalmıştır. Şekil 6'da 2018 yılı için Rusya'da asgari ücretin ortalama ücrete oranı, OECD ülkeleri ile karşılaştırılmaktadır. Buna göre Rusya, %27'lik değerle ABD'nin ardından ikinci en düşük değere sahip ülke konumundadır.

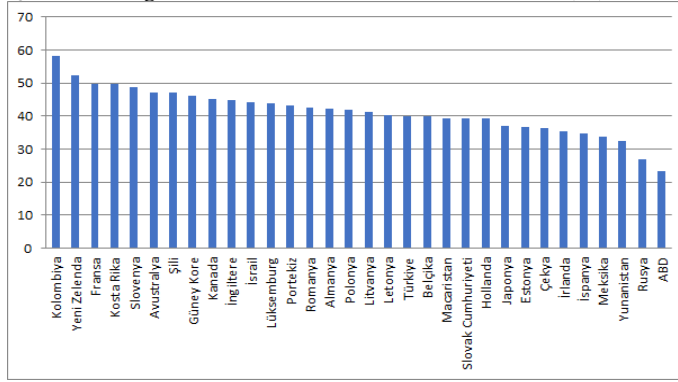
³⁶ Gimpelson and Kapeliushnikov, "Labor Market Adjustment: Is Russia Different?", 7-9.

³⁷ Marina Lopatina and Victor Lyashok, "The Impact of the Minimum Wage on the Labor Market and the Level of Poverty in Russia", *Working Papers* 031902 (2019), 17-18, Erişim tarihi: 10 Kasım 2020, <https://ideas.repec.org/p/rnp/wpaper/031902.html>.

³⁸ Anna Lukyanova and Nina Vishnevskaya, "Decentralization of minimum wage setting in Russia: Causes and consequences", *Working Paper* 206 (2014), 11-12, Erişim tarihi 22 Ekim 2020, www.econstor.eu/handle/10419/106263.

2018 yılı için OECD ülkeleri ortalaması (%41,3) ile kıyaslandığında Rusya'da asgari ücretlerin ortalama ücretlere oranının son derece düşük kaldığı görülmektedir. Görece düşük Kaitz endeksi, yüksek ücret esnekliği ile karakterize edilen Rus işgücü piyasası modelinin var olmasının nedenlerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu modelde, işverenler hem 1990'larda, hem de 2008 ve 2015 krizleri sırasında, gerçek ücretleri düşürme olanaklarına sahip oldukları için kitlesel işten çıkarmalara başvurmak zorunda kalmamıştır.³⁹

Şekil 6: Asgari Ücretin Ortalama Ücrete Oranı (%) - 2018



Kaynak: OECD - Lopatina and Lyashok, 2019

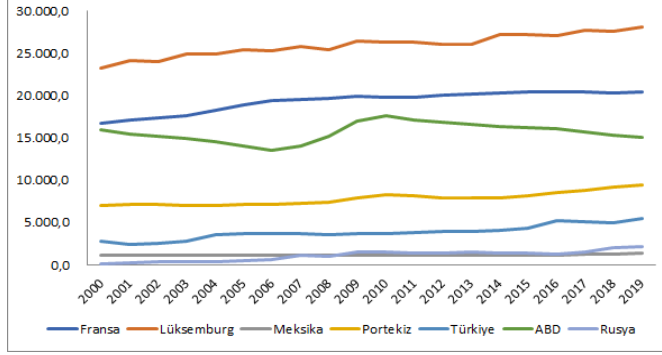
Asgari ücret düzeyinin ortalama ücret düzeyine oranını ifade ettiği için ücretlerin aşağı yönde esnekliğini gösteren Kaitz endeksi, asgari ücretin mutlak değeri konusunda bir bilgi vermemektedir. Aşağıda yer alan Şekil 8, Rusya'da asgari ücretlerin reel değerinin gelişimini ABD Doları cinsinden seçilmiş bazı OECD ülkeleri ile karşılaştırmalı biçimde göstermektedir.⁴⁰ Asgari ücret düzeyinin düşük, orta ve yüksek olduğu ülkeleri temsil eden örneklerin seçilerek ve 2019 yılı kur seviyesinin dikkate alınarak incelenen dönem boyunca en düşük asgari ücretin uygulandığı iki ülke Rusya ve Meksika'dır. Ancak Rusya'da yıllık asgari ücret 2000 yılında 144 ABD Doları iken 2019 yılında 2090 Dolara yükselirken, Meksika'da 1000 Dolardan 1.380 Dolara çıkmıştır. Rusya'da yaklaşık 14,5 kat artış gerçekleşmesine rağmen OECD ülkeleri ile karşılaştırıldığında asgari ücretin oldukça düşük kaldığı görülmektedir. OECD ülkeleri ortalamasının 13.265 Dolar olarak gerçekleştiği 2019 yılı itibarıyla Meksika'dan sonra en düşük asgari ücrete sahip ülke

³⁹ Lopatina and Lyashok, "Decentralization of minimum wage setting in Russia", 17-18.

⁴⁰ Asgari ücret düzeyinin düşük, orta ve yüksek olduğu ülkeleri temsil eden örnekler seçilmiştir. Ayrıca 2019 yılı kur seviyesi dikkate alınmıştır.

Rusya'dır. Özetlemek gerekirse, Rusya'da gerek asgari ücretlerin ortalama ücretlere oranı gerekse asgari ücretlerin mutlak değeri OECD ülkeleri ortalamasının oldukça altındadır. Görüldüğü gibi ortalama reel ücretlerde yaşanan gelişmeye benzer şekilde asgari ücretler de GSYH'deki dalgalanmalara uyum sağlamaktadır.

Şekil 7: Rusya'da Asgari Ücretlerin Gelişimi (ABD Doları)



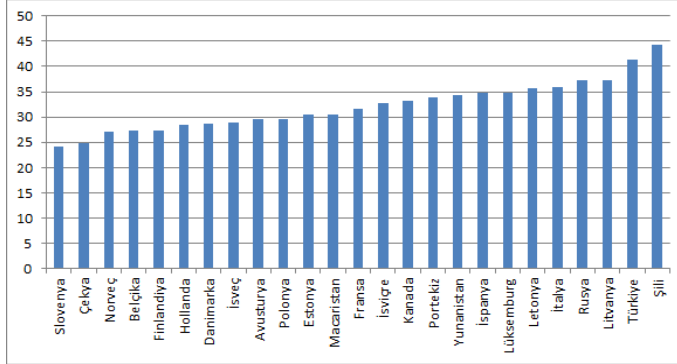
Kaynak: OECD

Ücret esnekliği, yüksek istihdam ve düşük işsizlik oranları için gerekli koşulları sağlarken, düşük ücretli işlerin de yaygınlaşmasına yol açmaktadır. Rusya işgücü piyasası modeli, işsizliğe karşı koruyucu önlemler almak yerine, işçilerin düşük ücretle istihdam edilmesine dayanmaktadır. Dolayısıyla açık işsizliğin yerini düşük ücretli istihdam almaktadır. Düşük ücretli işlerin oranı, zamanla düşmesine rağmen hala görece yüksektir. Bu anlamda düşük ücretli kategorisi, saatlik kazançları median kazançlarının üçte ikisinin altında olan işçileri ifade etmektedir. Düşük ücret oranının yüksek olması ve performansla ilgili ücret uygulamasının yaygın kullanımı ücret eşitsizliğine katkıda bulunan önemli bir faktörlerdir. Rusya'da gelir dağılımı bozukluğu hem bölgeler arasında hem de farklı gelir grupları arasında önemli boyutlardadır. Ücretlerin en yüksek olduğu Moskova (80.117 Ruble) ile en düşük olduğu İvanova bölgesi (22.107 Ruble) arasındaki ortalama ücret fark yaklaşık dört kattır. Gelir dağılımındaki eşitsizliğin herhangi bir Avrupa ülkesine kıyasla oldukça yüksek olduğu Rusya, bu anlamda, Çin, Arjantin veya bazı Güney Afrika ülkelerine daha yakındır⁴¹. Bölgeler arasındaki bu ücret farkı asgari ücretlerin ortalama ücretlere oranında da dramatik farkların doğmasına yol açmaktadır. Bu anlamda,

⁴¹ R. S. Timerkhanov, N. M. Sabitova and C.M. Shavaleyeva, "Income inequality in Russia, Issues and Trends in Interdisciplinary Behavior and Social Science", *6th International Congress on Interdisciplinary Behavior and Social Sciences, ICIBSoS 2017* (Bali; Indonesia, 2018).

ulusal asgari ücret, daha zengin bölgelerdeki ortalama ücretin yalnızca % 15'ine eşitken, daha yoksul bölgelerde % 50'yi aşmıştır. Ücret esnekliği ve bunun sonucunda düşük ücretlerin yaygınlaşması gelir dağılımı bozukluğunun esas sebebi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bölgeler arasındaki ücret farklılığı dışında gelir dağılımı adaletsizliği yaratan bir diğer faktör de kurumsal firmalar ve kurumsal olmayan firmalar arasındaki ücret farklılıklarıdır. 1990'larda, büyük firmalardaki işçilerin payı artarken (1995 yılında %29 iken 2001 yılında %36'ya çıkmıştır), bu eğilim 2000'lerde tersine dönmüş ve küçük firmalardaki istihdam edilenlerin payı, 2012'de geçiş döneminin başlangıcındaki değerleri aşmıştır.⁴² 2017 yılı itibariyle toplam çalışanların yaklaşık %40'nun istihdam edildiği kurumsal olmayan sektördeki aylık işgücü gelirin, kurumsal sektörün yaklaşık %70'ine eşit olduğu görülmektedir. Bu kurumsal-kurumsal olmayan sektörlerdeki ücret farklılığının zaman içinde artış göstermesi, yani kurumsal olmayan istihdamdaki eşzamanlı genişleme, düşük ücret ve gelir eşitsizliğinin bir diğer sebebi olarak karşımıza çıkmaktadır. Düşük ücretler ve neredeyse sınırsız ücret esnekliği, yüksek istihdam ve düşük işsizlik sonucunu doğururken çok sayıda düşük ücretli işlerin de ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Rus işgücü piyasası modeli, daha cömert bir işsizlik koruması yerine, işçileri düşük ücretli istihdamda tutmaya ve dolayısıyla açık işsizliğin yerine düşük ücret ikame etmeye dayanmaktadır.

Şekil 8: Rusya ve OECD ülkelerinde Gini Katsayısı (2017 Yılı)



Kaynak: Dünya Bankası

Piyasa ekonomisine geçiş döneminin ilk aşamasında, 1990'lı yıllarda, diğer makroekonomik değişkenlerde olduğu gibi gelir eşitsizliği de önemli ölçüde

⁴² P. A. Calvo, L. F. Lopez-Calva and J. Posadas, "A Decade of Declining Earnings Inequality in the Russian Federation", *Policy Research Working Paper 7392* (2015), 13, Erişim tarihi: 25 Kasım 2020, <https://elibrary.worldbank.org/doi/abs/10.1596/1813-9450-7392>.

artmıştır. Gini katsayısı 1989 ile 1996 arasında 0.22'den 0.52'ye yükselmiştir. 1990'lı yılların başında, 1992 yılında 0,29 iken 1993 yılında 0,50 değerine ulaşarak dramatik bir artış göstermiştir⁴³. Bu dönemde Dünya Bankası hesaplamalarına göre 1997-2000 döneminde azalarak yaklaşık 0,37-0,38 seviyelerinde kalan Gini Katsayısı 2000'li yılların başında artma eğilimine girmiş ve 2008 yılında 0,41'e yükselmiştir. Bu tarihten sonra tekrar bir düzelleme görülse de OECD ülkeleri ile karşılaştırıldığında eşitsiz gelir dağılımı söz konusudur. Şekil 8'e göre 2017 yılında Rusya için Gini katsayısı 0,37 olarak hesaplanmıştır. OECD ülkeleri içinde sadece üç ülkede gelir dağılımı eşitsizliği Rusya'dan büyüktür. Dünya Bankası'nın yaptığı çalışma kapsamında yer alan OECD ülkelerinde Gini katsayısının ortalama değeri 0,32'dir. Gelir dağılımı adaletsizliği düşük ücret oranının yüksek olmasının yanı sıra performansla ilgili ücret ayarlamasının yaygın kullanımıyla da ilgilidir. 2013 yılı ücret verileri kullanılarak, 2016 yılında yapılan bir çalışmada, Gini katsayısı sabit ve değişken ücret bileşenleri için ayrı ayrı hesaplanmıştır. Çalışma sonucuna göre değişken bölüm için Gini değeri 0.63'e kadar çıkarken, sabit bölüm için sadece 0.40 düzeyindedir. Aynı çalışmada ayrıca, sektörlerde ortalama ücretlerinin yükselmesi ile ücretlerin değişken bileşenlerinin büyüklüğü arasında pozitif korelasyon tespit edilmiştir.⁴⁴

Sonuç

Sovyetler Birliği'nin dağılması ile birlikte başlayan kapitalizme geçiş sürecinde Rusya ile birlikte tüm Doğu Bloku ülkelerinde uzun süreli ve şiddetli resesyonlar yaşanmıştır. Bu dönemde yaşanan şoklar karşısında Doğu Bloku ülkelerinde işgücü piyasasında istihdamda daralma, işsizlikte önemli boyutlarda artış yaşanırken, Rusya'da görece yüksek istihdam ve normal veya düşük sayılabilecek bir işsizlik söz konusu olmuştur. Başka bir ifadeyle, Rusya işgücü piyasası, diğer geçiş ülkelerinin aksine, bazı önemli makroekonomik şoklara rağmen yüksek istihdam ve düşük işsizliği sürdürmüştür. Bu anlamda, Rus işgücü piyasasının kademeli olarak standart olmayan bir ayarlama tarzını benimsediği ve makroekonomik şokların, miktardan ziyade büyük ölçüde fiyat tarafından dengelendiği görülmektedir. Bu model dönüşüm döneminde kök salmış ve sonraki on yıllar boyunca Rus işgücü piyasasının göze çarpan bir özelliği olarak kalmıştır. Buna göre 2000 sonrası dönemde işgücü piyasasında gerek istihdam oranı gerekse çalışma saatleri son derece istikrarlı bir seyir izlerken, işsizlik oranları da kademeli olarak azalmış ve %5'lerin altına düşmüştür.

⁴³ P. A. Calvo vd. "A Decade of Declining Earnings Inequality in the Russian Federation", 2.

⁴⁴ Gimpelson, "The labor market in Russia, 2000–2017", 9.

Özellikle 2008 finansal krizi ve Ukrayna ile yaşanan sorundan kaynaklı 2015 kriz dönemlerinde istihdam miktarını gösteren endeksin neredeyse aynı kalması oldukça dikkat çekicidir. Konjonktürün genişleme döneminde olduğu gibi daralma döneminde de istihdam ve işsizlikte kayda değer bir değişim gözlemlenmemiştir. Buna karşılık, reel ücretlerin gelişimi dalgalanan GSYH değeri ile uyumlu bir gelişme göstermiştir. GSYH endeksi 2009 ve 2015 yıllarında iki kez azalırken reel ücret endeksi birincisinde 10 puan ve ikincisinde yaklaşık 30 puan azalmıştır. İşverenler, esnek ücretler sayesinde, miktar kısıtı yerine fiyat uyumu üzerinden ayarlama yapmışlardır. Bu anlamda ortodoks teoriye göre etkili olması halinde işsizliğin temel sebebi olarak görülen asgari ücretler, hiçbir zaman ortalama ücretlerin aşağı yönde düşmesini sınırlayan bir faktör olmamıştır. OECD ülkeleri ile kıyaslandığında, asgari ücretlerin ortalama ücretlere oranı son derece düşüktür. Bu durum, yüksek ücret esnekliği ile karakterize edilen Rus işgücü piyasası modelinin önemli sebeplerinden biri olarak görülmelidir. Ücret esnekliği sayesinde, işgücü piyasasında fiyat uyumu gerçekleşirken, yüksek istihdam ve düşük işsizlik oranları için gerekli koşulları sağlanmakta; ancak bu durum düşük ücretli işlerin de yaygınlaşmasına yol açarak gelir dağılımında adaletsizliğe yol açmaktadır. Rusya işgücü piyasası modeli, işsizliğe karşı koruyucu önlemler almak yerine, işçilerin düşük ücretle istihdam edilmesine dayanmaktadır. Dolayısıyla açık işsizliğin yerini düşük ücretli istihdam almaktadır. Gelir dağılımını gösteren Gini katsayısı, geçiş dönemine kıyasla azalmakla birlikte OECD ülkeleri ortalamasının oldukça üzerindedir.

Kaynakça

- Aydın, Yılmaz ve Özlem Saydar. "İşgücü Piyasasında Esneklik Tartışmaları (Türkiye ve AB Ülkelerinin Karşılaştırmalı Analizi)". *Uluslararası Ekonomi Araştırmaları Konferansı ve Finansal Piyasalar Kongresi – Edirne*. Ankara: Detay Yayıncılık, 2017.
- Bulutay, Tuncer. *Employment, Unemployment and wages in Turkey*. Geneva: International Labour Organizations.
- Canşen, Efkan. "Sovyetler Birliği'nden Rusya Federasyonu'na Doğru Değişimin Yan Etkileri". *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 24 (Aralık 2011): 79-88.
- Clarke, Simon. *The Development of Capitalism in Russia*. New York: Routledge, 2007.
- Duman, Mehmet ve Nigar Samadov. "Türkiye ile Rusya Federasyonu Arasındaki İktisadi ve Ticari İlişkilerin Yapısı Üzerine Bir İnceleme". *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 6/2 (2003): 25-47.
- E. Erdem, A. G. Yücel ve A. Köseoğlu. "Female Labour Force Participation and Economic Growth: Theoretical and Empirical Evidence", *The Empirical Economics Letters*, 15/10 (2016): 985-991.
- Fabrizio, Stefania vd., "Women in the Labor Force: The Role of Fiscal Policies". *IMF Staff Discussion Note* 20/03 (2020).
- Gimpelson, Vladimir and Douglas Lippoldt. *The Russian Labour Market: Between Transition and Turmoil*. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers, 2001.
- Gurvich, Evsey and Elena Vakulenko. "Macroeconomic and structural properties of the Russian labor market: A cross-country comparison". *Russian Journal of Economics* 3/4 (December 2017): 411-424.
- İşcan, İsmail ve Yıldız Hatipoğlu, "Rusya'da Serbest Piyasa Ekonomisine Geçiş Süreci ve 2008 Küresel Krizi". *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası* 61/1 (2011): 177-237.
- Karabulut, Şahin. "2014 Rusya - Batı Gerilimi ve Rusya Ekonomik Krizine Bakış". *Journal of Social and Humanities Sciences Research* 6/48 (2019): 4670-4676.
- Küçük, Yalçın. *Sovyetler Birliği'nde Sosyalizmin Çözülüşü*. İstanbul: Mızrak Yayıncılık, 2010.
- Leijonhufvud, Axel. "Keynes and the Keynesians: A Suggested Interpretation". *The American Economic Review* 57/2 (1967): 401-410.
- McFaul, Michael. "State Power, Institutional Change, and the Politics of Privatization in Russia", *World Politics* 47/2 (1995): 210-243.

- Maddison, Angus. *The World Economy, Volume 2: Historical Statistics*. Paris: Development Centre Studies – OECD, 2006.
- Özkaplan, Nurcan. "Türkiye’de İşsizliğin Analizi ve Makroekonomik Politikalara Karşı Duyarlılığı". *İktisat, İşletme ve Finans* 145 (Nisan 1998): 31-43.
- Paya, Merih. *Makro İktisat*, 4. Baskı. İstanbul: Türkmen Kitabevi, 2013.
- Pankov, Vladimir. "Die Russische Wirtschaft zu Beginn des 21. Jahrhunderts". *Wirtschaft und Gesellschaft* 2 (2001): 187-218.
- Rozhkova, K. V., S. Y. Roshchin and S. A. Solntsev. "Wage Adjustment Practices in Russian Firms". *Russian Management Journal* 18/2 (2020): 217–234.
- Rustem, M.N. and R. A. Denis, "Informal Employment in Russia of The XXI Century: New Trends of Development". *The Business and Management Review* 8/4 (2017): 421-433.
- Santalova, M. S., L. R. Kotova and D. K. Balakhanova. "Labour Market Situation as an Indicator of the Life Quality in Russia". *Science and Technology* 3 (2016): 169-177.
- Timerkhanov, R. S., N. M. Sabitova and C.M. Shavaleyeva, "Income Inequality in Russia, Issues and Trends in Interdisciplinary Behavior and Social Science". *6th International Congress on Interdisciplinary Behavior and Social Sciences, ICIBSoS 2017*. Bali: Indonesia (2018).

İnternet Kaynakları

- Calvo, P. A., L. F. Lopez-Calva and J. Posadas. "A Decade of Declining Earnings Inequality in the Russian Federation". *Policy Research Working Paper* 7392 (2015). Erişim tarihi: 25 Kasım 2020, <https://elibrary.worldbank.org/doi/abs/10.1596/1813-9450-7392>
- Gimpelson, Vladimir and Rostislav Kapeliushnikov. "Labor Market Adjustment: Is Russia Different?", Discussion Paper, IZA DP No. 5588, (2011), 3, Erişim tarihi: 10 Ekim 2020, <http://ftp.iza.org/dp5588.pdf>
- Gimpelson, Vladimir and Rostislav Kapeliushnikov. "Between Light and Shadow: Informality in the Russian Labour Market". *IZA Discussion Paper* No. 8279 (2014), <https://www.iza.org/publications/dp/8279/between-light-and-shadow-informality-in-the-russian-labour-market>
- Gimpelson, Vladimir. "The labor market in Russia, 2000–2017", *IZA World of Labor* 466 (2019), 2, Erişim tarihi: 10 Ekim 2020, <https://wol.iza.org/uploads/articles/501/pdfs/the-labor-market-in-russia.pdf?v=1>

Lopatina, Marina and Victor Lyashok. "The Impact of the Minimum Wage on the Labor Market and the Level of Poverty in Russia". *Working Papers* 031902 (2019), 17-18, Erişim tarihi: 10 Kasım 2020, <https://ideas.repec.org/p/rnp/wpaper/031902.html>

Lukiyanova, Anna and Nina Vishnevskaya. "Decentralization of minimum wage setting in Russia: Causes and consequences", Working Paper 206 (2014), 11-12, Erişim tarihi 22 Ekim 2020, www.econstor.eu/handle/10419/106263

OECD, <https://data.oecd.org/>

Dünya Bankası, <https://data.worldbank.org/>

IMF, <https://www.imf.org/en/Data>

ILO, <https://www.ilo.org/global/statistics-and-databases/lang--en/index.htm>